

A LONDONI MORÁLPÆDAGOGIAI KONGRESSZUS.*

(Első közlemény).

Az erkölcsi nevelés fontosságát mindjobban elismerik, de lényege és rendeltetése tekintetében korántsem oly összhangzók a felfogások, mint haladott korunkban várni lehetne. Még azok is, akik a nevelésnek e részével gyakorlatilag behatóbban foglalkoztak, kevés kivétellel csak egyik vagy másik, legfeljebb néhány oldalát tartották mindeddig szem előtt. Általában inkább azok sorában, akik bölcséleti szempontból vizsgálták az erkölcsi nevelést, találhatóak oly gondolkodók, akik egészét is maguk előtt látják és figyelmöket az erkölcsi nevelés minden, vagy legalább több oldalára kiterjesztik. Erről tanuskodik az első morálpædagogiai nemzetközi kongresszus is. Esméjét az angol Moral Instruction League vezető emberei pendítették meg, akik főleg a jellemképzés eszközeinek és módjainak tanulmányozására helyezték a súlyt. Ő tőlük származik az a gondolat, hogy az egész művelt világ tapasztalatait kellene e tárgyban összegyűjteni. Abból a meggyőződésből indultak ki, hogy korunk minden más téren jobban halad, mint erkölcsiségben. Természettudományi ismereteink és technikai alkalmazásai óriási előmenetelt mutatnak, de az embereknek egymás iránt és a köz iránt való jóakarata nem fejlődött úgy, hogy amazokkal lépést tarthatna.

A Moral Instruction League 1897-ben keletkezett avégből, hogy Angliában az erkölcsi és polgári kötelességek tanítását felkarolja. Nagy sikereket ért el már eddig is, mert befolyása következtében a Board of Education az erkölcsi oktatásra vonatkozó több fontos intézkedést léptetett életbe. Továbbá szintén a liga hatásának tulajdonítható, hogy hatvan helyi nevelésügyi hatóság vitte be az erkölcsi tanítást a saját iskoláiba. Némileg megelőzte a belga, de példája nyomán keletkezett a német erkölcsi oktatásügyi szövetség; az észak-amerikai egyesült államokban pedig és másutt is hasonló egyesülések létesítéséről van szó.

* A m. kir. közoktatási kormány három képviselőjének: Gaal Jenő, Giesswein Sándor és Fináczy Ernő uraknak gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz intézett együttes jelentése, mely a miniszter úr engedélyével folyóiratunkban közöltetik. A jelentést Giesswein Sándor és Fináczy Ernő hozzájárulásával Gaal Jenő szerkesztette.

A Moral Instruction League nem felekezeti és pártjellegű. Az erkölcsi és polgári nevelés előmozdítását ismeri feladatának, mivel jelszava: «The destinies of a Country lie in its schools.» Alapelve az, hogy ha vallási és politikai véleményeink szétágazhatnak is, de az emberiség nagy erkölcsi alaptörvényeiről való felfogás tekintetében nem szabad különböznünk. Az egyházak és pártok harca mellett nagy a veszedelem, hogy a morális nevelés nem részesül majd oly figyelemben, mint kellene; pedig az állam jövőjének alapjait a polgárok jellemének szilárd talajára kell lerakni. Tehát nem a tudás a fődolgoz. Ez is szükséges, de meghozhatja az erkölcsiség; ellenben, ha pusztán a gyermekek értelmiségét fejlesztjük, könnyen megtörténhetik, hogy csak ügyes, tehát annál veszedelmesebb gonosztevőket nevelünk a társadalomnak. Arra kell ennél fogva a gyermekeket nevelni, hogy tehetségeiket minél jobban használhassák fel minden irányban. Az erkölcsi tanítás a multban azért nem volt elég sikeres, mert rendszertelenül folyt és nem volt tekintettel a gyermekek fejlődésének egyes szakaira. Pedig, ha valami, ez kívánja az alapos, rendszeres és helyesen fokozott eljárást. Kell, hogy a tanító az erkölcsi oktatás körét és rendeltetését jól fogja fel s befolyásának teljes tudatában legyen. A gyermekek életök leghiszékenyebb, de egyúttal legkritikusabb korszakában vannak a tanító befolyása alatt. Igen sok függ attól, hogy milyen ez a befolyás, mely egész jövő életökre ki fog hatni. A mily mértékben tölti be a tanító az erkölcsi nevelő funkciót, oly mértékben fogja állását és helyzetét megbecsülni a társadalom, annál inkább fogja őt a közszolgálat fontos és tisztelt tényezőjének tekinteni.

Ez a liga különben élesen megkülönbözteti az erkölcsi *tanítást* az erkölcsi *neveléstől*. Az erkölcsi tanítás sokkal szűkebb körű, mint emez. Meghatározott és megállapított tanórák vagy beszélgetések útján akarja célját elérni. Az erkölcsi nevelés ellenben kiterjed az ember egész egyéni és társas életére s a rendszeres erkölcsi oktatás körén kívül is érvényesülhet. Arra törekszik, hogy a gyermek nevelésében, otthon és az iskolában, az erkölcsi irányzat legyen uralkodó, hogy mindkettő a társas érzelmeket felkeltse és megnemesítse, az erkölcsi ítélőtehetséget élesítse, az akaratot fegyelmezze, az embereket kölcsönös szolgálatok tételére hajlandókká és alkalmasakká tegye, őket minden értelmi és gyakorlati tevékenységöknek a közjó követelményei alá rendelésre megtanítsa, sőt begyakorolja; tehát az erkölcsiséget mintegy természetöklé tegye.

Ha már most az ilyen czélok elérésére törekvő egyesület azt mondja, hogy a felekezetek és pártok fölött kíván állani, ez nem azt jelenti, hogy a hitet, a vallást és ezek erkölcsi nevelő hatását megveti vagy csak kicsinyli is, hanem, hogy az erkölcsiséget a maga és

mindenre kiterjedő jelentőségében tárgyilagosan fogja föl. Különben azt, hogy ezen liga törekvései mennyire egyetemes természetűek és semmi tekintetben sem kizárólagosak, legjobban bizonyítja az az eljárása, mellyel az erkölcsi nevelésügyi kongresszust megelőzőleg az erkölcsi oktatás tárgyában tartott nemzetközi írásbeli enquétet vezette és hasznosította, a mennyiben eredményei a nyáron 900 lapra terjedő két kötetben jelentek meg. Az első lépések e végből két eszendővel ezelőtt tétettek. Már akkor elhatározták az erkölcsi nevelés tárgyában tartandó nemzetközi kongresszust is; de előbb Anglia és a külföld illetékes férfiai akarták meghallgatni az erkölcsi tanítás követelményeire nézve. Az evégből alakított tanácsadó bizottságba elnöknek James Brycet, a híres író és államférfit, választották, titkára pedig Sadler M. E. manchesteri egyetemi tanár lett. A végrehajtó bizottságban helyet foglalt az anglikán egyháznak három püspöke, két vezető katolikus püspök; továbbá voltak benne nonconformisták, zsidók, unitáriusok, de másfelől positivisták s rationalisták is. Ez az összetétel arról tanuskodik, hogy a kongresszus rendezői az egyoldalúság látszatának elkerülése végett a legkülönbözőbb egyházi és világi felfogások képviseltetéséről gondoskodtak.

Ilyen előzmények után láttak a nemzetközi nevelésügyi kongresszus rendezéséhez is. Ennek eszméje — ismételjék — már két évvel ezelőtt merült fel, de megtartását tényleg csak 1908. évi február havában határozták el. Szervezésének mozgó ereje Spiller Gusztáv volt, aki e liganak már 1897 óta egyik munkálkodó szelleme.

A kongresszus iránt maga az angol király is nagyon érdeklődött.

Védnöke volt 12 állam közoktatásügyi minisztere, kikhez járult az utolsó napokban a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter úr is. Általános bizottságán kívül volt végrehajtó bizottsága és voltak nemzeti titkárságai is az egyes országokban. Nemcsak kormányok képviseltették magukat, hanem sok egyetem és oktatásügyi egyesület is. Tizenöt ország alelnököket küldött, köztük hazánk hármát és a tiszteletbeli titkárok 16 államban működtek. Elnöke, aki amott titkár volt, Sadler M. E. manchesteri egyetemi tanár lett; ő e legfeketébb angol városban a nevelésügy történetét adja elő. De rajta kívül Anglia és a külföld elsőrangú kitűnőségei vezették azt a nyolc ülést, melyet a kongresszus 1908. évi szeptember 25—29-ig a most már tanítással is foglalkozó londoni egyetem főépületében tartott. A kongresszusnak — miként kezdői kijelentették, — az volt a rendeltetése, hogy nemzetközi közvetlen érintkezés útján az erkölcsi nevelésügy problémáinak tisztázásához és különösen az ezek tényleges megoldásához szükséges erőt és felvilágosult jóakaratot művelt:

világszerte megteremtse. Alkalmat akartak adni arra, hogy a testi, aesthetikai, értelmi és vallásos nevelés viszonya az erkölcsi neveléshez, továbbá az iskola és otthon egymásra való hatása élesebb megvilágítást nyerjen s egyúttal kideríttessék, hogy a jelzett célból miként kell szervezni az iskolákat, miként kell oktatni és nevelni a tanítokat. Lélektani tapasztalatok és fejtegetések alapján meg akarták mutatni, hogy a jutalomnak és büntetésnek minő erkölcsi értéke van általában; továbbá kideríteni, hogy a közvetlen és közvetett erkölcsi oktatást hogyan kell berendezni és intézni; miként kell a gyermekek jellemét képezni, és őket a társadalom és nemzet kötelességtudó, hasznos és valóban társas tagjaivá nevelni.

A messzekiható kérdéseknek ezen nagy száma és széles kör mellett természetesen nem lehetett azokat csak némileg is kielégítő módon végig tárgyalni; s nem lehetett ezen első alkalommal a kérdéseknek ezt az egész nagy körét eszmei tartalommal csak tūrhető módon is betölteni. A kezdeményezők első sorban nem is ezt vették célba, hanem arra törekedtek, hogy az erkölcsi oktatás és nevelés egésze felett mintegy általános, egyetemes szemle tartását előmozdítsák. A később rendezendő hasonló tárgyú nemzetközi kongresszusok rendeltetése lesz majd, hogy az egyes életbevágó kisebb-nagyobb részletkérdéseket alaposabban dolgozzák fel. Ezek a kongresszusok, meggyőződésünk szerint, biztosan fokozódó érdeklődés tárgyai lesznek a közeljövőben. Buzgón és kellőleg hozzákészülve nekünk is részt kell vennünk azokon, amint megjelenésünknek most is nem kis fontossága volt. Már most is nagy érdekünk fűződött ahhoz, hogy a világ művelt nemzetének ezen nagy találkozásáról ne hiányozzunk, és ott a magyar nemzet is méltóan legyen képviselve. De részvételünk nem csak ezért, hanem, a mi még fontosabb, avégből is szükséges, hogy az erkölcsi oktatás és nevelés terén a legjobb, legkipróbáltabb, legkorszerűbb és legcélrányosabb eszközöket, módszereket és rendszereket a lehető legalaposabban megismerhessük. Képviseltesünk mindenkép kielégítő volt. Miniszterünk kiváló jóakarata és a dolgok mélyére ható bölcs belátása folytán Magyarország hivatalosan is megjelent e világkongresszuson, mely a föld minden művelt nemzetének kiküldötteiből alakult. De nemcsak a hivatalos magyar képviselet volt ekként biztosítva, hanem az is, hogy a magyar társadalmi tényezők is számottevő módon vehettek részt e kongresszus tanácskozásaiban.*

* Az ezen jelentésben felemlített magyar részvevőkön kívül honfitársaink közül (tudomásunk szerint) még jelen voltak a kongresszuson: Erdődi Béla, Gopcsa László, Szabó Aladár, Sebestyén Károly, Finály Gábor.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a maga képviseletével elsősorban dr. Gaal Jenőt bízta meg, aki a neki adott felhatalmazás folytán még dr. Fináczy Ernőt, dr. Giesswein Sándort és dr. Kármán Mórt kérte fel és jelentette be mint magyar kormányképviselőket.

A kongresszus lefolyása eltéréseket mutatott az ily nemzetközi nagy összefüggések szokásos berendezésétől. Az üdvözlések ily alkalmakkal rendszeresen sok időt rabolnak el. Itt a megállapított munka napirendjét egyáltalán nem érintették. A három nyelven tartott előnöki megnyitó nem csupán alakosság számba ment, hanem egy nagyobb-szabású erkölcs-nevelési tanulmány is volt, melynek veleje a kongresszust megelőzőleg kiadott vaskos kötet* elején olvasható. Ebben a könyvbe a kongresszus alább ismertetett nyolc ülésének tárgyak szerint csoportosított anyaga 800 és 1200 szóból álló kisebb tömör értekezések alakjában véttetett fel, melyek a kongresszuson csak kivételesen olvastattak fel, de szerzőiknek joguk volt a dolgozatuk velejét igen röviden, 5—7 pernyi idő alatt, magvasan ismertetni. Ugyanennyi időre terjedő zárszóhoz is volt joguk, mellyel azonban csak kivételesen és igen diszkrét módon éltek.

Hogy az angol kormány üdvözlése megtörténhessék és az idegen kormányok képviselői is szóhoz juthassanak, a kongresszus azon tagjai, akik kormányokat, egyetemeket, hatóságokat, vagy nevelésügygyel foglalkozó egyesületeket képviseltek, mintegy 250-en, mindjárt az első ülés folyama alatt a rendelkezésükre bocsátott nagyszámú kocsiokon bevonultak a külügyminisztériumba, a hol a miniszter nevében lord Fitzmaurice, akkori parlamenti államtitkár, fogadta és Sadler tanár mint kongresszusi elnök mutatta be őket. Lord Fitzmaurice mindennek előtt meleg Isten hozottat intézett a megjelentekhez. Azután megokolta, hogy miért ő és nem a közoktatásügyi miniszter üdvözli őket. Jelenleg a nevelési ügy rendezése Angliában fontos politikai kérdéssé alakult és a jelen kormány még a látszatát is kerülni kívánja annak, hogy e nemzetközi kongresszus által az angol közvéleményre politikai irányban valamiképp nyomást akar gyakorolni. Mint a külügyi hivatal képviselője, könnyebben teheti, hogy a fogadtatáson félreértésekre alkalmas adó érdemleges nyilatkozatot nem tesz. Ezért csak általában emeli ki az erkölcsi nevelés nagy fontosságát. Biztosítja a megjelenteket arról, hogy Angliában szívesen látott vendégek és jelentős munkájoknak minél nagyobb sikert kíván. Két, előre kiszemelt kongresszusi kormány-

* Papers on Moral Education. Communicated to the first international moral education congress held at the University of London: September 25—29. 1908. Edited by Gustav Spiller. London. David Nutt. 1908. XXX + 404. l.

képviselő, egy francia és egy német, valamennyinek a nevében mondott ezután köszönetet.

Az elmaradt alakszerűségek pótlására szolgált továbbá az a meetingnek nevezett esti ülés, mely ugyancsak a kongresszus színhelyén, ugyanazon elnök vezetése mellett és ugyanazon közönség zömének részvételével, a két napirendszerű ülés után este tartatott. Itt a kongresszuson résztvett legtöbb nemzet egyes felkért szónokai nyilatkoztak tetszésszerű tárgyakról. A magyarok közül a kongresszus vezetői dr. Gaal Jenőt szólították föl az ily nyilatkozatra, aki a megjelent magyar tagok előzetes értekezletén nyilvánult kívánságnak megfelelően a felszólításnak eleget is tett, elsősorban azért, hogy gróf Apponyi miniszter nevében üdvözölhesse a kongresszust. Mint többen előtte, ő is kifejtette angol nyelven tartott felszólalásában, hogy az erkölcsi nevelésnek minő roppant szocialis jelentősége van. Társadalmi bajaink legnagyobb részt onnan származnak, hogy az erkölcsi nevelést még a különben egészséges érzésű művelt nemzetek sem karolják fel úgy, mint kellene. E részben gyökeres reformokra van szükség, ha az életbevágó elsőrendű nagy szocialis problémákat a megoldáshoz közelebb akarjuk juttatni. Mindenkor eddig is mély meggyőződése volt, hogy a szocialis kérdés mai alakjában túlnyomólag ethikai kérdés. Civilizációnk a társadalom egészének moralizálása nélkül szomorú sorsnak megy elébe. A technikai haladás magában ezt a civilizációt emelni és biztosítani nem képes, hanem csak az, ha általánossá lesz az a felfogás, hogy a «társadalomban született ember nem a magáé» (Kölcsey F., Parainesis). Boldognak érzi magát, hogy a kongresszus kezdeményezőit gróf Apponyi Albert magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nevében épen ő, a nemzetgazda és szociálpolitikus, üdvözölheti, mivel ebben az erkölcsi nevelés kiszámíthatlan hatásának a magyar kormány részéről való felismerését látja és tiszteli. Az elnök néhány meleg szóval köszönte meg e felszólalást, kérvén a szónokot, hogy a magyar kormánynak a kongresszus viszontüdvözlését adja át és legyen meggyőződve, hogy itt Magyarországot és Angliát sok erkölcsi szállal összekötött két államnak tekintik. Mellékesen megjegyezhetjük, hogy a közönség e beszédet élénk tetszéssel fogadta és hogy a kongresszuson hazánkról mindig államiségének megfelelő módon emlékeztek meg.

Maguk a kongresszus érdemleges tárgyalásai épúgy, mint annak iratai az erkölcsi nevelésre vonatkozó gondolatoknak, szempontoknak és adatoknak óriási gazdagságát hozták napfényre. A résztvevő közönség érdeklődése, de egyúttal kitartó komolysága és minden irányban fegyelmzettsége bámulatos volt. *A legnagyobb szabadság és rend párosultak egymással.*

Egy jelentés szűk keretében a kongresszus tárgyalásainak dús eszmei tartalma nem méríthető ki, sőt a számtalan tárgy körül kifejtett vita eszmemenete is kellőleg alig követhető. Egyes angol időszaki sajtó-termékekben kifejezett óhajokhoz képest csakugyan igen kívánatos volna, ha a gyorsírói jegyzetek alapján a vitában előfordultak lényege közzététetnék.* A jelen alkalommal a kongresszus tárgyalásainak képét saját személyes tapasztalataink és jegyzeteink, továbbá más hitelt érdemlő feljegyzések alapján a következőkben van szerencsénk vázolni.

Mindenek előtt köztudomásra jutott Lord Knottysnak, az angol király kabinet-i irodája főnökének az a levele, melyben kijelenti, hogy Ő Felségének meghagyása folytán az első nemzetközi erkölcsnevelési kongresszusnak minél nagyobb sikerét óhajtja és reméli. A kongresszus tagjainak száma megközelítette az 1500-at, akik közt a nevelésügynek számos elsőrangú tekintélye, érdemes és híres munkása volt. A hallgatóságot a világ minden részéből felerészben férfiak és nők tették.

Az elnök beszédének gondolatmenete a következő volt. A morális nevelés helyes berendezése korunk egyik legnagyobb problémája. De megoldásának nehézségeit is nagyok, mert ezek nemcsak az iskolában, hanem a családban, a korszellemben és a modern gazdasági feladatokban is gyökeresnek. E mellett nem szabad szem elől tévesztetni az egyes nemzetek történeti fejlődését, jelen politikai viszonyait és uralkodó lélektani tényezőit sem. Másfelől bizonyos, hogy az ezen kérdésekkel szakszerűen foglalkozók némely sarkalatos elvekre nézve már egyetértésre jutottak, a mi reményt nyújt, hogy végre mégis oly eredményekre fogunk szert tenni, melyeknek felhasználásával a polgári és erkölcsi ideálba vetett hitnek lángját képesek leszünk a gyermekek lelkében meggyújtani. Minden nemzet tapasztalataiból mély igazságokat méríthetnek a többiek. Anglia, habár tenger veszi körül, mindig nyitva volt a máshonnan jövő erkölcsi és értelmi befolyásoknak. A nevelésügy terén különösen Francia-, Olasz- és Németországnak, Németalföldnek, Svájcnak és az Egyesült-Államoknak tartozik hálával. Egész sora van a gondolkodóknak, kik ezt a befolyást közvetítették. (Beszéde németnyelvű részében a szónok megemlékezett e részben Ausztriáról is.) Ujabb időben a legnagyobb befolyást a nevelésügyre, mint sok más szellemi mozgalomra, a fejlődéstan gyakorolta. Azonban ez a tan is nemzetközi alkotás. Beszédének angol

* Azóta megtörtént. A kiadvány címe: Record of the Proceedings of the First International Moral Education Congress held at the University of London, September 25—29th. 1908. London, David Nutt 1908. 80 l.

folytatásában üdvözölte az elnök hazánkat is, kiemelvén, hogy annak, valamint az általa szintén felsorolt többi országoknak kulturális hatását az emberiség közműveltségére csak az idő rövid volta miatt nem fejtegeti; mindazonáltal az Egyesült-Államokon kívül mégis fel- említette a skandináv államok befolyását a maguk paraszt egyetemei- vel; felhozta továbbá Tolsztoy és a japániak befolyását.

A beszéd további folyamában Sadler felolvasta a kongresszus vitatárgyait, s kiemelte, hogy midőn egyes iskolákról beszél, mindig az iskola *teljes közösségét* tekinti kiindulási pontnak. Nem az egyes növendékek, hanem maga az iskola jön elsősorban figyelembe. Korunk nevelési alap gondolatának ez felel meg. Az individualizmus uralma mellett pädagogiai elméledőink arra helyeznek különös súlyt, hogy az egyénre a helyesen berendezett iskolai közösség jó szelleme érez- tesse üdvös hatását. Ennek a berendezésnek okosnak, erkölcsnemesítő- nek, az önállóság fejlődésére kedvezőnek és nem tulságosan ellenőrző- nek kell lennie. E követelményeket egy Angliában tartott pädagogiai kongresszuson különösen is ki kell emelni. Mert Angolország volt az, a hol, midőn a nemzetgazdaság fejlődése az ipari és kereskedelmi élet mozgalmasságát maga után vonta, s midőn az egyén már nagyon is önállóvá és önelégültté lett, a Rugbybe való Arnold Tamás és társai az iskolai közösség korlátozó és erkölcsösítő hatása útján igyekeztek az individualizmus fenyegető túlkapásait meggátolni vagy ellen- súlyozni. Az iskolai közösség ezt a hatását akkor fogja éreztetni, ha minden, ami az ifjút környékezi, a képzelet révén fogékonyvá teszi a szép iránt s hajlandóvá ama nemes önfeláldozás méltatására, amely a multat jellemezte. Az iskolai közösség középkori eszme, melyet a jelenkor szelleme illetett meg. Arnold Tamásban tiszteljük azt a fér- fiút, aki a nevelésügy terén oly konzervatív Angliában az erkölcsi ne- mesítés és a jellemképzés egyik tényezőjét az iskolai közösségben találta fel.

Rendkívüli fontossága van továbbá a mi szempontunkból a tanító személyiségének. A személyes ráhatás, az egyéniség által keltett rokonszenv, a szuggeszció elemzése nagyon nehéz dolog; de bizonyos, hogy az a nemzet, amely az erkölcsi neveléssel célt akar érni, a sze- mélyiségből eredő hatásoknak szükségképen nagy fontosságot fog tulajdonítani és tanítóit nemcsak értelmi próbák után fogja alkalmazni, hanem megfelelő erkölcsi tulajdonságaikra is nagy súlyt fog helyezni, valamint arra is, hogy a tanító egyenként ismerje növendékeit; kü- lönben az erkölcsi befolyásolás lehetetlen. Azután a tanító megbecsü- lése következik, mert a mindenképen meg nem becsült tanító, kellő tekintély híján, kedvezően hatni nem lesz képes. Beszédének további folyamában kiterjeszkedett a szónok az iskola minden más fontosabb

erkölcsnevelési tényezőinek elemzésére is, melyek közt a testi nevelésnek és edzésnek elengedhetetlen voltára szintén ráutalt. Azután kiemelte az erkölcsi légkör fontosságát az iskolán kívül. Minden férfi és nő lelkében oly erkölcsi eszménynek kell élnie, mely az élet nehézségei közt megihlessen és megerősítse őket. De a szavak hatása sokkal csekélyebb, mint sok jóakarató erkölcsstanító hiszi. Leghatékonyabb a suggeszió, akár legyen annak forrása a tanító hangja és beszéde, magatartása és életmódja; akár a tanterv szövedéke; akár a művészet mindenféle neme; akár az irodalmi tanulmány; akár a tárgyi és személyi környezet. Kétségtelen mégis, hogy a tárgyak, példák, tapasztalatok által keltett gondolatok és érzelmek hasznosítása végett alkalmas időben és módon elmondott okos szavakra, vagyis közvetlen erkölcsi oktatásra is szükség van. Ám akárhogy fogják fel az iskola tiltó, fegyelmező vagy rávezető, édesgető tevékenységét, abban mindenki egyetért, hogy rendeltetését legfőképpen nemes eszményeknek a növendékekben való felébresztésében kell keresnünk.

Az ellentétes nézetek szembeállításának a jelen kongresszuson az a célja, hogy az igazság minél jobban kiderüljön. Ilyen a vallásos és erkölcsi nevelés kapcsolatára vonatkozó kérdés is. Az elnök maga azt hiszi, hogy az utóbbi az előbbinek valamely formája nélkül lehetetlen. Befejezésül nyomatékosan kiemeli, hogy mivel pl. (Angliában is) a népiskolába járt egyéneknek csupán egyharmada nyer később valamelyes oktatást és nevelést, tehát éppen a jellemképződés kritikus idejében a nagy többség alig van vezetés alatt, ami pedig a helyes polgári közfelfogás és kötelességteljesítés szempontjából nagy baj, nézete szerint e hiány pótlásáról annak a kormányfőúrúnak, aki a nemzeti nevelésügynek legfőbb intézésére van hivatva, valamiképp gondoskodnia kell.

E megnyitó beszéd után az **első ülés** napirendje következett az *erkölcsi nevelés elveiről*. Elsőnek dr. Adler Bódog, a newyorki Columbia-egyetemen az ethika tanára s most a berlini Roosevelt-professzorok egyike szólalt fel. Ő is nyomtatásban megjelent munkálatának velejét adta elő szabadon. Első tétele, hogy az erkölcsi nevelésnek az emberi tevékenység egész mezejére kell kiterjednie. Második, hogy a nevelő valódi ethikai szellemtől legyen áthatva; az elért eredmények tekintetében tüntesse ki a szerénység, párosulva a továbbhaladás dönthetetlen eltökélésével. Csak az a jó erkölcsi nevelő, aki tanítványaiiban a haladásnak e szellemét meg tudja gyökereztetni. Azonban így is megmarad a legnagyobb nehézség, t. i. az a véleménykülönbség, mely az eszközökre nézve az erkölcsi nevelés barátai és bírálói közt fennforog. Némelyek a földi erkölcsant akarják taníttatni a tulvilágival, a természetest a természetfölöttivel, a tudomá-

nyost a vallással szemben. Szóló nem ért velök egyet. Mások pedig avégből, hogy a különbségeket eltüntessék és azokat a vitás kérdéseket megkerüljék, melyek mindenféle vallási és nem vallási szekták között felmerülnek, azt akarják erkölcsstan alakjában taníttatni, amiben valamennyien megegyeznek. Ámde, még ha lehetséges volna is ez az eljárás, a különbségek kiküszöbölése után fennmaradó erkölcsi tartalom oly minimális volna, hogy minden életképesség és ható erő hiányoznék belőle. A megegyezésnek valamiféle elsőrendű alapelve nem volna, mivel a filozófiai rendszerek és a vallások lényegökre nézve különböznek egymástól. Ennélfogva annak, ami a különböző tanokban közös, csak másodrendű jelentősége lehetne, amit a szónok ügyes dialektikával bizonyított. Az erkölcsi nevelés feladata, hogy az embereket oly viselkedéshez juttassa, mely az emberi természet követelményeit állandóan alkalmas kielégíteni, és pedig nem részlegesen, hanem a maga egészében. Különbözik meg lévén arról győződve, hogy az ifjú nemzedék erkölcsi nevelése mindaddig kielégítő eredménnyel nem járhat, míg a már meglelt emberek erkölcsi javulásának módjait meg nem találtuk, véleménye szerint erkölcsstani leckék adásával nem is boldogulhatni. Az erkölcsstani felvilágosítást tehát a közönséges iskolai tantárgyakkal nem kell egy sorba tenni. Az erkölcsi nevelésnek valóban becses; alakja csak a tanító és tanítványbarátai közt keletkező bensőséges érintkezés s eszme- és érzelemcsere lehet. Ez okból a kérdésnek állami rendezésétől nem vár nagy eredményeket; csak magánvállalkozás hozhatja meg a kívánt sikert.

Dr. Förster Vilmos titkos tanácsos, berlini tanár szerint az erkölcsi nevelés sikerének legfőbb biztosítója az életközösség egységes szelleme, ami nem jelent egyebet, mint hogy az iskola és az élet világnézete közt szakadás vagy ellentét ne keletkezzék. Az iskolát tehát ne zárjuk el attól, ami új, hanem igyekezzünk az újat megértetni. A modern lélektani és társadalmi problémáknak e megértésére az energetika tana nyújt segítséget, mely egyfelől megóv a materializmustól, a l'homme machine-tól, de másfelől az ignorabimus kicsinyhitőségétől is. Az energetika alapfelfogását be kell vezetni az akarat világának problémáiba, melyeknek igazi megoldása, a lélek benső szabadságának megvalósítása, lelki életünk függetlenítése a pillanatnyi izgalmaktól. A lelki életnek ez az állandósága a jellem. Ennek megteremtése a nevelés feladata. Megjegyzendő, hogy Förster a berlini egyetemen a csillagászatot adja elő, de az erkölcsi nevelés kérdéseiben is mindenütt nagy tekintélynek örvend a szava.

Az első ülést *Boutroux Emílnak*, a francia Institut tagjának előadása fejezte be. Kiemelte, hogy sokak nézete szerint a szóban forgó tárgyra vonatkozó kiindulási pontok különböző volta dacára a követ-

keztetések eredménye csaknem azonos. Miért kellene tehát ama különbségekkel olyan behatóan foglalkozni? Ez azonban nem így van. Tényleg van különbség nemcsak az előzményekben, hanem a következtetésekben is. A nevelés problémáját legegyszerűbben Sokrates oldotta meg. Az erkölcsi nevelésnek alapját a jó emberek közfelfogásának kell képeznie; ez pedig sem vallási, sem metafizikai kérdés tárgya nem lehet. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vallás fizi vagy a metafizika mellőztessék, hanem csak azt, hogy az erkölcs-tannak is az ész a forrása. Az erkölcsi közös felfogás is olyan, mint a nyelv, mely magában viseli szabályait és általános alakjait. Ezek sem önállóak. Az erkölcsi szabályok az erkölcsi élet kifejezései. (Tetszés.)

A második ülés az erkölcsi nevelés eszközeivel és a különböző tanintézetek tanítási feladatainak határaival foglalkozott. Úgy a kongresszusi iratok ezen fejezetét, valamint az első nap délutáni vitáját dr. Kármán Mór becses munkálata és nagy figyelemmel meghallgatott felszólalása az erkölcsi nevelés feladatiról vezette be.*

Dr. Gray, dr. Gasquet és David, a bennlakással összekötött angol tanintézetekben szerzett tapasztalataikat adták elő. Mind a három előadás sok becses intelmet tartalmazott. Szóba került az internátusoknak az a hátránya, hogy a gyermekeket éppen a jellemképződés idejében ragadják ki az anyai és nővéri üdvös befolyás alól, és hogy az egyéniség kialakulásának, különösen a nagyobb méretű ilyen intézetek, nem kedveznek. Viszont ajánlatossá teszi őket az a körülmény, hogy az ifju nemzedék a társas életet korán megszokja bennök és így a társadalom útvesztőjében is jobban föltalálja magát és helyesebben is érvényesül. Ez előnyök fennállhatnak azonban akkor is, ha nem százak, hanem csak 30—40-es csoportok vannak együtt. Ez esetben pedig hátrányaik kisebbek lévén, egészben véve a boarding schoolok rendszere elébe teendő az externátusi nevelésnek. Az angol tanítók nemzeti egyesületének elnöke W. A. Nicolls ez alkalommal oda nyilatkozott, hogy a legtöbb iskolában nagyon nehéz az erkölcsi oktatást mint külön tárgyat a tanrendbe felvenni. Ez csak kedvező körülmények közt ígér kielégítő eredményt. Ekkor is jobb az erkölcsi oktatást valamely megfelelő alkalomhoz fűzni és közvetett módon megadni.

A manchesteri felső leányiskola igazgatója, *Burstall Sara* a nőnevelés szempontjából szintén az internátust pártolta, melyben szerinte jó alkalom nyílik arra, hogy a szegény és gazdag, művelt és

* Az előadás lényegileg megegyezik Kármán Mórnak ama fejtegetéseivel, melyeket a Magy. Pæd. az I. évfolyam 257—262. lapjain közölt e címen: Az erkölcsi nevelés feladatai. A) A nevelés elvei. B) A fegyelmezés elvei.

kevésbé művelt szülők gyermekei kölcsönös hatással legyenek egymásra; ez a hatás fokozhatja bennök a hajlandóságot egymás segítésére és ennek folytán a társadalmi egyetemlegesség elve szerint való élésre.

Azt az elvet, hogy az oktató intézetek útján kell nevelni a társadalmi közös munkára, ez ülés szónokai közül legjobban hangoztatta *Peabody Ferenc*, a keresztény erkölcstan tanára az északamerikai Harvard-egyetemen. Beszédében ismételte, amit munkálatában előbb kifejtett, hogy t. i. az északamerikai Egyesült-Államok főiskoláiban az ethika mint tantárgy korábbi időben nagyon meddőnek volt mondható. Újabban fordulat állott be e tekintetben, amit annak lehet köszönni, hogy az erkölcstan oktatásának társadalmi háttérrel és szociális igazolást tudtak adni. Szerinte az ember eszményt alkotó állat. Az erkölcsileg jónak széles körben való hasznos voltát kell induktív kutatások által és egyetemi társadalmi múzeumok segítségével kimutatni. Ettől ő oly sokat vár, hogy az egyéni ethikáról a szociális ethikára való áttérést olyan fontosnak tartja a társadalmi élet szempontjából, mint aminő volt a tudomány szempontjából a ptolemæusi csillagászatról való átmenetet a Copernicus-félére.

Erre érdekes ismertetések következtek. Így dr. *Lietz* a német Land-Erziehungsheimoknak kedvező erkölcsi befolyását mutatta be, de egy honfitársa csakhamar szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy az említett intézmények aránylag csak kevés helyen lévén felállíthatók, széleskörű hatásra nem alkalmasak.

Hojo úrnak, a japáni kormány képviselőjének egy társa által felolvasott munkálata felvilágosította a kongresszust arról, hogy a japán nemzet minden rétegében mily kedvező hatással volt az az 1890-ik évi intézkedés, mellyel az elemi iskolákban a fejedelemhez és hazához való hűségre, úgyszintén a gyermeki kegyeletre való oktatást elrendelték.

Kowalevsky M. E. az orosz kormány kiküldötte az oroszországi állapotokról és törekvésekről tartott előadást.

Nagyon fontos volt az a vita, amely a *koedukáció* kérdésének tárgyalása közben kifejlődött. Meglehető jelenség, hogy a felszólalt férfiak mind mellette foglaltak állást. Szerintök a koedukáció a vezetők alatt álló intézetekben, bizonyos feltételek megtartása esetén, igen jó eredményre vezetett. A nemek megtanulták egymást jobban tisztelni; továbbá egyfelől a kölcsönös megvetés, másfelől a kölcsönös bálványozás megszűnt. A jellemek kiegészültek, mivel a fiuk finomodtak, a leányok bátrabbakká és élelmesebbekké váltak. Ez a kopenhágai *Trier* szerint az ő hazájában még a cselédnevelőintézetekben is észlelhető volt. Ezzel a felfogással Miss *Isabel Cleghorn*, sheffieldi igazgatónő egy-

szerű, természetes, de igen szabatos és logikus előadása szembeszállott. Valóban drámai hatást ért el, midőn a fiatal leányok lelkiületének a serdültség beálltával végbemenő változását ecsetelvén, azt kérdezte, hogy mit tudnak erről a férfiak? Ő nemcsak tanítványait figyelte meg, de maga is keresztülment ezen az átalakuláson. Ennek veszedelmeit nem is sejtik a másneműek. A család különböző nemű tagjainak együttléte a kérdéses időben azért nem oly veszedelmes, mivel azok mindig együtt vannak, holott a koedukáció esetén nincsenek. Amott folyton őrködik a gondos anya. Ellenben itt, saját tapasztalatából állítja, sokszor a legjobb tanítónő is tehetetlennek bizonyul. Azt a benyomást nyertük, hogy az erősebb dialektikával dolgozó férfi szakértőket ez a nő az igazság erejével megcáfolta.

E napon még egy német nyelvű erkölcsi mintaelőadást tartott Jannasch Lilly k. a., mely hallgatóira jó benyomást tett. A magyarak közül az első napon az említetteken kívül még *dr. Bokor József* is felszólt az erkölcsi nevelés alapjait tetszés mellett fejtegette.*

A **hármaidik ülésnek** tárgya az volt, hogy *mennyi része van a fegyelemnek, a befolyásolásnak és a körülményeknek a jellemképződésben.* *Dr. Starcke*, egy kopenhágai kollégium igazgatója kiemelte, hogy a tekintély és a mechanikus jellegű tanítás útján e részben a gyermekkel nem lehet boldogulni. Az a törekvés, mely csupán az erősebb érvelésre helyezi a súlyt, bizonyosan kudarcot fog vallani. De ha a tanító az erős szeretetre és türelemre is támaszkodik, akkor sikeresen működhet; csakhogy eljárásának és szavának így is egyszerűnek, világosnak, felvilágosítónak és gyakorinak kell lennie.

Egy rendkívül tiszteletreméltó, okos, tanult, nevelésre született középkorú úrasszony lépett ezután a szószékre, *Mrs. Bryant*, a kongresszus végrehajtó bizottságának egyik elnöke, aki mint ilyen annak intézése körül nagy érdemet szerzett magának. Nézete szerint az iskolának nemcsak tanítani, hanem gyakoroltatni is kell az önfegyelmet az által, hogy a növendékeknek alkalmat nyújt a társadalmi szolgálatok teljesítésére. Az is szükséges, hogy alkalmi beszélgetések útján módot nyújtson a tanulóknak a külső világgal és mozgató eszméivel megismerkedni és foglalkozni. A szélesbörű társadalmi élettel való érintkezés érzetére és az iránta való kötelességek felébresztendő tudatára szükség van, ha emberies és hazafias jellemeket akarunk képezni. A módszer pedig e tekintetben ne legyen a patriarchális, aki alkalmi parancsszóval dönti el a kérdéseket. Kormányozni

* Beszédét egész terjedelmében közölte a Magyar Pædagogia f. évi januári füzeté. Szerk.

kell, mert a kormánytalanság voltaképpen anarchia; de ez a kormányzás az észnek, a törvénynek és az iskolai hagyománynak is legyen alárendelve. Az iskolai szabályok olyanok legyenek, melyek elég teret hagynak a növendékek szabad kezdeményezésének és öntevékenységének, még ha az utóbbi talán nem is lesz mindenkor egészen helyes. A szabad választásban való gyakorlás lényeges kelleke a jellemek gyarapodásának. Az önkéntes búzgólkodásnak lehetőségét nem szabad kizárni. E végből kívánatos, hogy az iskolai szabályok végrehajtásában a növendékek közreműködhessenek. Az adminisztráció gerjeszse fel a gyermek akaratát, de éreztesse meg vele azt is, hogy tetteiért felelősséget kell vállalnia.

Bayet Alfréd úr, a francia kormány kiküldötteinek egyike elítélte az iskolai jutalmak és büntetések eddig alkalmazott rendszerét, mivel az csak a hiúságot növeli meg és féltékké teszi a gyermeket. Néha pillanatnyilag jó eredményt mutathat ez a rendszer, de vég-eredményében demoralizál. A fegyelem csak akkor jó, ha bizonyos zabadságot hagy; ha a belátásnak s főleg a gyermek jobb természetének alapján nyugszik. Azért a tanító ne is büntessen és jutalmazzon, hanem oly beszélgetést folytasson, mely növendékeiben a lehető legjobb impulzusokat keltse fel. Azokat a tanulókat, kikre az ilyen eljárás nincsen hatással, külön kell nevelni.

Ugyanilyen nézeteknek adott kifejezést a német kormány képviselője, *dr. Münch Vilmos* berlini egyetemi tanár; valamint több angol, francia és belga felszólaló is hasonlóképp nyilatkozott. A hallgatóság egészben véve osztozott ebben a felfogásban. Hasonló fogadtatásban részesültek *Landolphe* asszonynak, a párisi *Lamartine-lyceum* tanítónőjének szavai, melyekben a példa rendkívüli befolyását emelte ki. Elméletben ezt nem vonják kétségbe, de a gyakorlatban kevésbé igazodnak hozzá. Pedig egy régi közmondás szerint «a magunk példájával kell prédikálnunk». Ha jó példát adunk, tulajdonképpen nem is kell prédikálnunk. A rossz példa mellett minden erkölcsi oktatás értelmetlenséggé is válhatik. A gyermekek, amely éles megfigyelők, ép oly ürge utánczók is. Rögtön észreveszik a szavak és a tettek közti különbséget, és azok, akik magatartásukkal ezt az ellentétet felidéztek, csakhamar elvesztik erkölcsi tekintélyüket. Ha a család, a tanító és az idősb növendékek állandóan jó példát adnának, a nevelésnek sokkal kielégítőbb eredménye volna. *Miss Alice Ravenhall*, a *King's College* tanítónője, a gyermekek szervezetének figyelembe vételét hangsúlyozta; az erkölcsi nevelés terén a megterhelt vagy beteg gyermekeknek sokszor nem is lehet bizonyos hibákat túlságosan felróni. Ezután angol tanárok és tanítók a saját körükben szerzett tapasztalataikat közölték, melyek azt bizonyították, hogy a jellemképzésre

irányuló nevelő eljárást individualizálni kell, minélfogva egy-egy osztályba helyesen csak bizonyos számú tanulókat lehet felvenni, a tanítókat nem szabad túlterhelni és tekintélyüket aláásni. Néhányan kiemelték azokat a mozzanatokat, melyek az angol public schoolokban a közszellem és a hazafias érzés kellő kifejlődését megehezítik. Különösen *Muirhead* birminghami egyetemi tanár foglalkozott e kérdéssel. *Sully* a belga, *Häberlin* a német iskolai viszonyokat ismertették ebből a szempontból. Az utóbbi különösen annak rendkívüli fontosságát fejtegette, hogy otthon mily könyveket olvasnak a növendékek.

Latour Leo neufchateli tanfelügyelő arról beszélt, hogy bármily szép pædagogiai elveket állapítanak meg a nemzeti és nemzetközi kongresszusok, ezeknek az elveknek nem lesz foganatjuk, ha a tanítókat nem becsülik meg. Ezért azt kell kívánni, hogy a jó tanítókat mindenütt a nép jötevőinek tekintsék és úgy bánjanak velök, mint elsőrendű polgárokkal. Fizetésük legyen hivatásuk fontosságának megfelelő; viszont kérlelhetetlenül el kell utasítani azokat a jelölteket, akik nemcsak az értelem és készség, hanem egyszersmind az erkölcsi minőség tekintetében is nem ütik meg a mértéket és azokat, akiktől nem várható, hogy jellemeiket képezzenek. De a jó nevelőknek azután szabad kezet kell engedni.

A *gyermekes mulatságaira és az erkölcsi élvezetekre* vonatkozó vitában, mely most következett, mindenekelőtt a híres írónő, *Mrs. Humphry Ward* szólalt fel. Felhívta a közfigyelmet az angol játszótérekben folyó nevelő eljárás ki nem elégitő voltára. Sok olyan dolgot tapasztalt ott, ami megengedhetetlen; az iskola által nyújtott, gyakran bámulatos erkölcsi nevelést a játszótérekben fiúk és leányok közt végbemenő dolgok lerontják. E tekintetben az Egyesült-Államok magasan állanak Anglia felett. Az iskola és a játszótér szellemének nem szabad ellenkeznie egymással; mindkettő közösen mozdítsa elő az erkölcsi nevelés céljait. Nem kevesebb tetszés kísérte *Gineverné Győri Ilona* asszony szavait, aki ama fényűzés ellen emelte fel szavát, melyet sokan a gyermekes szórakoztatására szolgáló eszközökkel és felszerelésekkel üznek. Formailag kiválóan sikerült szabad előadásában élnék képet festett e visszaélésekről, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy a gyermekes egyszerűséghez szokjanak szórakozásaikban is. Az életből vett találó példáival majd élénk derűltsegre, majd zajos helyeslésre ragadta a hallgatóságot. Magyar honfitársai, akiket egyébként is hathatósan támogatott, hálásak lehetnek neki e sikerült beszédéért, melyet báró Eötvös Józsefnek e szavaival végzett: «Mint a levegő és víz, úgy a szív is, minél melegebb, annál magasbbrá emelkedik».

Reginald Bray, a London County Council tagja, az *ifjusági*

olvasmányokból meríthető élvezetet s azok minősége szerint keletkező mételet, vagy okulást behatóan jellemezte. Ugyane tárgyjal foglalkozott *Wolgast* Henrik hamburgi rektor. *Sandford* asszony a kedvenc *állatok ápolásából* meríthető erkölcsi hasznot mutatta ki. Itt kell megemlítenünk, hogy *dr. Gaal Jenő* a kongresszus elé terjesztett egyik dolgozatában az erkölcsi élvezetek iránt való érzékkel mint morálpædagogiai tényezővel foglalkozott. Munkálatában kifejtette ennek az érzéknek nagy jelentőségét, melynél fogva szükséges, hogy mindazok, kik neveléssel foglalkoznak, szerezzenek meggyőződést arról, hogy neveltjeikben megvan-e az az érzék és minő mértékben van meg? A tanítóképzés alkalmával erre a körülményre is ügyelni kellene.

GAAL JENŐ.

A LONDONI MAGYAR KULTURÁLIS KIÁLLÍTÁS ÉS TANULSÁGAI.

(Első közlemény).

A magyar pædagogia múlt évi történetében számottevő eseményt jelent a londoni magyar kulturális kiállítás, mely tanügyünk és közműveltségünk ismertetésével hasznos szolgálatot tett a magyarság ügyének. A magyar közönség egy része kezdetben nem rokonszenvesen fogadta a londoni magyar kiállítás eszméjét. Tartottak tőle, hogy az *earls-courti* magánvállalat helye nem alkalmas arra, hogy ott Magyarország a nagy világnemzet előtt bemutatkozzék, rövidnek is tartották a kiállítás rendezésére fordítható időt, de legaggasztóbb volt az a körülmény, hogy a két évtized óta fennálló régi társasággal szemben *Sepherd Bushban* egy új vállalat keletkezett, mellyel a Franco-British kiállítás szervezésén éveken át vállatve dolgozott és milliókat költött két nagy nemzet, a francia és angol, hogy nagyot, hatalmasat alkosson, mely felülmulja mindazt, ami kiállítási téren eddig történt. Aggódtak, hogy a nagy kolosszus, mely amellet politikai és hivatalos jelleggel jött létre, agyonnyomja, teljesen háttérbe szorítja a magyar kiállítást, vagy legalább hátrányos összehasonlításra fog alkalmul szolgálni. Nem szabad tagadnunk, hogy kiállításunk elhamarkodva jött létre, hogy az idő nem volt rá épen alkalmas, hogy nem volt egységesen szervezve, az egyes osztályok minden közös kapcsolat nélkül, egymástól elszigetelten szervezték és rendezték kiállításukat, hogy közéleti munkásságunk egyik-másik ága nem volt kellően képviselve. De mindannyian, becsületes, tisztességes munkát végeztünk minden téren, s azon voltunk, hogy a ránk bízott feladatnak a súlyos körülmények között a legjobban megfeleljünk, hogy a népszerűtlen vállal-